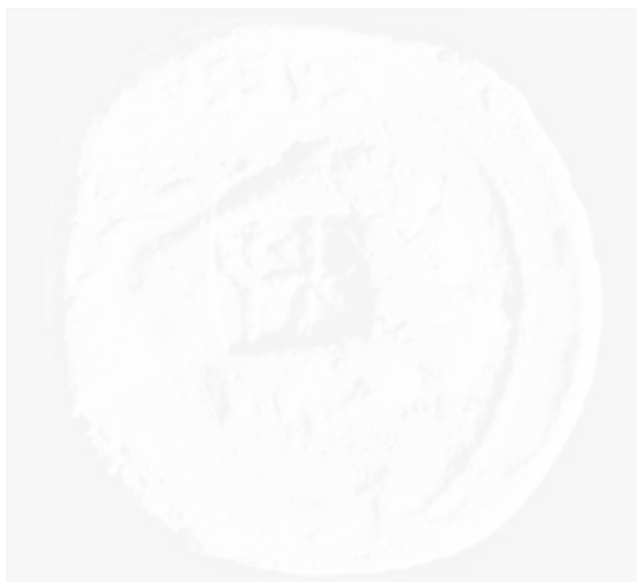

přátelil centuriony, a tak slíbil, že císařská pokladna zaplatí za každoroční dovolenku. Tento postup byl nepochybně užitečný a pozdějšími císaři zavedený jako dané pravidlo služby.“ (Tacitus: Dějiny, 1.46.)

Dokonce, i když korupce a brutálnost nebyly přítomny (třebas jen zdánlivě), legionáři nejevili příliš velkou ochotu následovat do bitvy konkrétní důstojníky. Zdá se být velice pravděpodobné, že útek jedné z kohort legio III Augusta ze střetnutí s Takfarinem v roce 18 n. l. byl způsoben nejen počtem nepřátel, ale také neochotou legionářů následovat slávyčtivého důstojníka:

„[Takfarinas] oblehl římskou kohortu nedaleko řeky Pagydy (Tunis). Tyrzi velel Decrius, osobně udatný, zkušený válečník, který takové obležení považoval za hanbu. Nejprve povzbudil vojáky, potom zřídil před táborem bitevní šik, aby poskytl příležitost k boji v otevřeném poli. Když pak hned při první srážce byla kohorta poražena, směle se stavěl v dešti střel proti prchajícím a káral praporečníky, že římský voják utíká před nespořádanou tlupou zběhů; přitom ... ačkoli mu bylo vyraženo i oko, vrhl

Augustův měděný as s kontramarkou VAR = Varus pocházející z období 7–9 př. n. l., nalezený v Kalkriese a označující místo zkázy Varových legií. (Varusschlacht im Osnabrücker Land, Museum und Park Kalkriese)

se přímo proti nepříteli a nevzdal se boje, až opuštěn svými padl.“ (Tacitus: Letopisy, 3.20.)

Legionáři prostě nechtěli následovat muže, s nimiž mohli tak lehko a zbytečně zemřít.

VÍRA A POCIT SOUNÁLEŽITOSTI

Identita jednotky

Identita jednotky na úrovni legie byla podporována číslovkami a názvy. Je hodno povšimnutí, že Augustus ponechal čísla legiím drženým ve zbrani po bitvě u Actia. V předchozí době, kdy legie byly postaveny na dobu zhruba šesti let, si jejich stará čísla rozdělily nově zformované jednotky. Až do 1. století př. n. l., kdy k jejich zřizování docházelo na delší dobu, nebyly také legiím přidělovány čestné tituly doprovázející jejich číselné označení. Jednou z nejslavnějších legií občanské války z let 49–42 př. n. l. byla legio Martia. Její čestné epiteton znamenající „Bojovná“ se pro ni stalo určujícím do té míry, že nám její číslo není vůbec známo. K její ztrátě došlo na moři v roce 42 př. n. l.

Legionáři se identifikovali číslicemi nebo názvy svých legií (viz Tacitus: *Dějiny*, 2.43.). Identita byla

posilována i uctíváním zvláštních emblémů, které snad odkazovaly k zakladatelům legií (býk v případě Caesarovy III Gallica nebo kozorožec u Augustovy XIV Gemina) nebo k jejich bojovým oceněním (slon V Alaudae či delfín s válečnou lodí X Fretensis). Každoroční oslavy připomínající založení legie (*natalis aquilae*, tj. „zrození orla“), přehlídky a cvičení pak hrály zásadní roli při udržování kolektivní identity jednotky a morálky na úrovni legie, protože mohly být jedinou příležitostí mimo období války, kdy se jednotka shromáždila ve své úplnosti.

Skupinová identita

To, co legionáře dělalo v boji skutečně efektivním, byl jeho pocit sounáležitosti s centurií a zejména pak s jeho bezprostředním okolím, které před-

stavovalo tzv. *contubernium*. Taková identifikace s jednotkou a loajalita ke skupině spolubojovníků byla pro jeho bojový výkon nezastupitelná. Legionář bojoval nejprve za své kamarády, svou centurii a legii, dále pak za kořist a slávu a až nakonec za často vzdáleného císaře či *Res Publica* (římský stát).

Těsné svazky mezi osmi muži *contubernia* byly silné už z toho důvodu, že museli sdílet přeplněný pokoj v kasárnách nebo stan na válečném tažení. Dalším zásadním sblíživším aspektem *contubernia* byla skutečnost, že se jednalo v určitém smyslu o spolustolovníky. Římská armáda totiž neměla pro své vojáky žádné společné jídelny, žádné kantýny v pevnostech nebo zařízení hromadného stravování v případě válečných kampaní. Od římských vojáků se očekávalo, že si svá jídla budou připravovat sami a v podobě srážek z platu budou muset také platit za jimi spotřebované potraviny. Vedle potěšení ze společného stravování si tedy můžeme vojáky představit, jak například diskutují o denních povinnostech (nebo si na ně stěžují). Pro rozvoj skupinové identity měly takové příležitosti nemalý význam.

Tato pouta vytvořená v pevnosti nebo táboře, v průběhu výcviku, při denních povinnostech či v dobách volného času a jídla v těsné blízkosti kasáren vytvářela kamarádké vztahy mezi jednotlivými muži už od samého začátku. Válka a boje je jenom upevnily. Legionáři v centurii bojovali efektivně, protože se navzájem velmi dobře znali jako kamarádi či přátelé. Centurie totiž nebyla jednotkou dostatečně velkou na to, aby se stala anonymním a neosobním společenstvím. Legionáři byli navíc pyšní i na svou kolektivní identitu v rámci centurie. Sami sobě byli vlastní elitou v rámci legie a jejich kamarádká pouta je směřovala k tomu, aby nezklamali ostatní spolubojovníky a stáli a bojovali za muže kolem sebe.

Termíny používané pro vojenskou družbu v římské armádě stojí za to, abychom jim věnovali určitou pozornost. Výraz *contubernalis*, označující spolubydlicího nebo spolustolovníka v rámci *contubernia* osmi legionářů, vyjadřoval nejen myšlenku nejzákladnější skupiny a s ní spojených společenských vztahů v rámci legie, ale zároveň i vzájemnou závislost *contubernales* v průběhu boje. *Commilitio* (spolubojovník) byl pak možná výrazem nejvíce svazujícím, protože byl používán

napříč celým spektrem od běžného vojáka (*miles*) až po generála a také, což je nejdůležitější, i pro císaře. Pojem *commilitio* v sobě zahrnoval jednotu armády a vzájemný respekt mezi spolubojovníky jakékoli hodnosti. Velmi zajímavý kontext slova *commilitio* však nalezneme na pohřební urně jednoho z Augustových vojáků. Stručnost tohoto textu zdůrazňuje nespravedlivou smrt přijatou z rukou vojáka stejné armády a zároveň také zpronečování zásadám vojenského kamarádství:

„L. Hепенius L. f. ocisus ab comilitone [sic].“

(„Lucius Hепенius, syn Luciův, zabit spolubojovníkem.“)

Urna byla nalezena v hrobce u Asciana jihovýchodně od Sieny a obsahovala minci datovanou do roku 15 př. n. l., která naznačuje, že k tomuto činu došlo v době Augustovy vlády. Předpokládá se, že Hепенius byl pretoriánem nebo vojákem městských kohort, k jehož zabití došlo v Římě a jehož popel byl navrácen rodině k pohřbení (Keppie 2000: 317.).

Manipularis či *commanipularis* (voják ze stejného manipulu) naznačoval, že legionáři se pro přežití a úspěch v boji spoléhají jeden na druhého stejným způsobem jako centurie na centurii. Nejpřiléhavějším výrazem pravidelně uváděným na náhrobních kamenech však zůstává *frater* (bratr). V případě značného množství takovýchto pramenů je na základě odlišných příjmení zesnulých a jejich dědice (či dědiců) jasné, že nemohli být skuteční bratři, že však tento termín se značnou jednoduchostí a výřečností vyjadřuje podstatu vztahů mezi bojovými druhy. Pokud můžeme legii definovat jako společnost, *contubernium* bylo rodinou legionáře.

Bratrství mezi spolubojovníky mohlo přesáhnout až do extrémů masové sebevraždy. V roce 28 n. l. se 400 vojáků pomocného sboru obklíčného Frísy v jedné z vil raději rozhodlo vzájemně nalehnout na své meče, než by upadli do nepřátelského zajetí (Tacitus: *Letopisy*, 4.73.). V roce 54 př. n. l. byla zničena jedna z Caesarových legií a pět dalších legionářských kohort, když se pokoušely evakuovat z území Eburonů. Některým z legionářů se podařilo probojovat se zpět do vlastního opuštěného tábora a odrazit útoky Galů až do příchodu noci. Než by však připustili své přemožení,

raději zvolili sebevraždu (Caesar: *Zápisky o válce galské*, 5.37.). Appiános nám pak detailněji popisuje pohled vojáků na sebevraždu jako takovou. Vypráví, že muži proslavené legio Martia spáchali tento čin coby projev vzdoru vůči tomu, co nahlíželi jako zbytečnou smrt, když jejich transportní loď začala zapalovat a potápět palba loďstva Sexta Pompeia v roce 42 př. n. l.:

„Vojáci, zvláště příslušníci Martovy legie, byli nespokojeni, že přes svou statečnost mají padnout, aniž sami něco podniknou. Někteří proto spáchali sebevraždu ještě dříve, než jejich loď zachvátil požár, kdežto jiní se vrhli na nepřátelské trojveslice, jedni úspěšně, druzí s nezdarem.“ (Appiános: *Občanské války*, 4.116.)

Volba sebevraždy se tudíž jeví jako celkem čestná, jako určitý způsob, jímž lze nepřítele připravit o naprosté vítězství. Může být dokonce nahlížena také jakožto způsob, kterým se lze vyvarovat poškození cti armády. Během obležení Jeruzaléma se Židům podařilo odříznout značný počet římských vojáků tak, že zapálili kryté sloupoví, v němž bojovali, a přerušili jejich ústupovou cestu. Většina z nich uhořela nebo byla pobita Židy, jistému Longovi se však podařilo uniknout:

„Židé se obdivovali jeho síle a nestačili na to, aby jej zabili, a proto jej vyzvali, aby k nim sestoupil, že obdrží milost. Jeho bratr Cornelius jej z druhé strany vyzýval, aby nezahabnil vlastní slávu ani římské vojsko. On ho uposlechl, pozdvihl meč tak, aby jej viděly obě strany, a sám se zabil.“ (Flavius Iosephus: *Válka židovská*, 6.185–188.)

Takovéto epizody navíc ilustrují, jakým způsobem přetrvávala pouta, která svazovala jednotku dohromady dokonce i v dobách největšího stresu a hrůzy. Ukazují, že voják raději zemřel po domluvě se svými spolubojovníky, než by padl do zajetí nepřítele. Dokonce i sebevražda stimulovaná studem, například v případě zdánlivě zbabělého vojáka vzpomenutého Suetoniem (Suetonius:

Otho, 10.), by mohla být vnímána jako svým způsobem vykupující a také jako nejvyšší výraz bojového přátelství. Suetonius Laetus, otec životopisce Suetonia, sloužil během občanské války v roce 69 n. l. jako tribun legio XIII Gemina. Vzpomněl si na epizodu, kdy posel přinesl císaři Othonovi zprávu o porážce jeho sil u Cremony:

„... když nedokázal nikoho přesvědčit a byl obviňován buď z prolhanosti, anebo ze zbabělosti, jako by byl prchl z šiku, před jeho nohama nalehl na meč. Když to Otho spatřil, prohlásil podle otceva vyprávění: Takovéto a tak zasloužilé lidi neuvrhnou již podruhé do nebezpečnosti.“ (Suetonius: *Otho*, 10.)

Otho sám se krátce poté rozhodl spáchat sebevraždu.

V dobách války docházelo k rozšíření konceptu fraternity a vojáci bojovali na podporu ostatních jednotek právě tak, jako v případě svých bezprostředních bojových druhů. Pozoruhodný případ se

Aureus ražený Vespasianem roku 70 n. l. zobrazuje *signiferi* různých jednotek potřásající si rukou v období dozvuků občanských válek vedených mezi léty 68 a 70 n. l. Opis mince zní „armáda ve shodě“. (Hunter Coin Cabinet, University of Glasgow)

odehrál v roce 28 n. l., kdy během nešťastné bitvy vybojované z velké části pomocnými jednotkami proti Frisům podnikla legio V protiútok a vyprosila značný počet vojáků pocházejících z řad právě těchto jednotek. Devíti stům z nich však nebylo umožněno uniknout, a tak bojovali až do úplné-

ho konce (Tacitus: *Letopisy*, 4.73; nezaměňovat se 400 vojáky, kteří spáchali sebevraždu). Epitaf Velleia Patercula pro legie XVII, XVIII a XIX, ztracené v roce 9 n. l., odkazuje k jejich soudržnosti jako bojové skupiny: „*vojsko ze všech nejjudatnější*“ (Velleius Paterculus, 2.119.2.)

SACRAMENTUM, VYZNAMENÁNÍ A TRESTY

Vojenská přísaha

Na tomto místě bychom si měli připomenout přísahu skládanou všemi římskými vojáky, tzv. *sacramentum*. Prísaha měla náboženský význam a připoutávala vojáka k císaři a státu. Opakovala se každoročně na Nový rok. Vegetius shrnuje křesťanskou verzi pocházející ze 4. století n. l.:

„*Přisahají při Bohu, Kristu a Duchu svatém a při majestátu císaře, který je zástupcem Božím a má být milován a uctíván lidským pokolením. ... Vojáci přísahají, že horlivě vykonají vše, co jim císař přikáže, nikdy neopustí svou službu, ani neodmítnou zemřít za římský stát.*“ (Vegetius: *Epitoma rei militaris*, 2.5; podle Milner 1996.)

Do zavedení formální a právně zavazující přísahy v roce 216 př. n. l. skládali legionáři dvě přísahy dobrovolné. První z nich slibovali poslušnost konzulovi, druhou pak sami sobě vzájemnou věrnost v rámci manipulu: nikdy neopustit své druhy za účelem vlastní záchrany a nikdy neopouštět své místo v bitevním šiku s výjimkou znovuzískání zbraně, útoku na nepřítele nebo záchrany spolubojovníka (Livius: *Dějiny*, 22.38.). Přestože pozdější formy této přísahy přeměrovaly věrnost legionářů k veliteli a státu, myšlenek verze původní se přidržovaly centurie jak pozdní republiky, tak raného císařství. Caesar zdůrazňuje, že centurionové Pullo a Vorenus, jinak nesmiřitelní rivalové z hlediska přednosti či cti, byli „[v boji] *soupeř ... soupeři ku pomoci a k záchraně*“ (Caesar: *Zápisky o válce galské*, 5.44.).

Odměny a vyznamenání

Nejvyšší vyznamenání dostupné bez ohledu na hodnost jakémukoli legionáři byla *corona civica*, občanský věnec („koruna“) z dubových listů, udělovaný za záchranu života jiného občana v průběhu bitvy. Žádný z projevů statečnosti

v boji nebyl považován za tak důležitý nebo obětavý jako zatlačení nepřítele zpět za účelem záchrany poraženého spolubojovníka. Takový čin byl ztělesněním bojového kamarádství a dobře ilustruje, za koho legionáři bojovali doopravdy: jeden za druhého. To bylo podstatou efektivity celé armády. Markovi Helviovii Rufovi byla *corona civica* slavnostně udělena císařem Tiberiem v roce 20 n. l. za záchranu života legionářského spolubojovníka z řad veteránů v bitvě proti Takfarínovi:

„... oddíl vysloužilců (*vexillum veteranorum*), nemající více než 500 mužů, porazil tytéž Takfarínovy tlupy, jež přepadly opevněné město jménem Thala. V tom boji se proslavil prostý voják Rufus Helvius záchráněním občana a Apronius jej obdaroval za to náhrdelníkem a oštěpem. Císař [Tiberius] mu přidal občanský věnec, projeviv spíše střízlost než nevoli nad tím, že mu ho neudělil již Apronius z moci svého práva jako prokonzul.“ (Tacitus: *Letopisy*, 3.21.)

Rufus je rovněž posledním obyčejným legionářem, o němž je nám známo, že obdržel takový oštěp. Tento způsob odměňování byl totiž zakrátko vyhrazen pouze důstojníkům. Nápis pocházející z jeho rodného města Varia pak odhaluje, že Rufus byl později povýšen do hodnosti *primus pilus* a že ke svému vlastnímu jménu přidal jméno *Civica* (ILS 2637). Tyto projevy hrdosti nebyly vůbec neobvyklé. Legionáři, kteří bojovali za Octavianu u Actia, zase ke svým jménům přidávali přízvisko Actiacus, tj. „Aktijský“:

„*Marcus Billienus Actiacus, syn Markův, z tribue Romilia, sloužil v legio XI, bojoval v námořní bitvě [Actium], byl usazen v kolonii [Este, Itálie; 30 př. n. l.], vybrán jako člen městské rady (decurio).*“ (ILS 2243)